

תרבותי או פוליטי כלשהו. כך גם יצירה מ" עולה הנכתבת להגנת המשטר הסובייטי צריך שתזכה למידת ההערכה הראויה לה. "ריאלי-זם סוציאליסטי" יכול לשרת את המשטר אך גם לשמש כלי-התקפה עליו. בולגאקוב וסול-ז'ניצין חוסכים מאתנו כל ספקוס שמקורו בהירהור שמא נתפרסמו קודם-כל משום המי-קום שהם ממלאים במאבק פוליטי. "השטן ממוסקבה" ו"במדור הראשון" גמנים בלי כל ספק עם מיטב הספרות הרוסית, וממילא מיי-טב הספרות העולמית, ואין צריך לומר שהם ממיטב הספרות של המאה הזאת.

"במדור הראשון" משתייך לספרות בתי-הכלא ומחנות-העצורים. אלא שכאן מתרחבת הירי-עה והחומות מקיפות את ארץ רוסיה רחבת-הידיים וכולאות כל אחד מאזרחיה, מן השפל שבהם ועד "שמש העמים". בבית-כלא ענק ומוחלט כזה הגיוני הוא הפאראדוקס שהיחי-דים הגנהנים מחירות אינם אלה המתהלכים בחוץ אלא דווקא הכלואים במחנות-המעצר השונים. הם משוחררים מן הפחד שמא תי-שלל מהם חירותם ברגע זה או אחר, במפי-תיע, ללא טעם מספיק, בחטף, האסיר כובי-גין אומר למיניסטר אבאקומוב, שבא לפגוש אותו בכלא: "את חירותי גזלתם ממני לפני זמן רב, ולהשיבה לי אין בכוחך. מפני שאתה עצמך אינך בן-חורין". ובמקום אחר אומר האסיר פריאנצ'קוב: "הרי לפחות בכלא צי-ריך האדם להיות חפשי?" כיכן, הכלא אינו רק חומות גבוהות וסדר-יום שרירותי ונוקף-שה, או למעלה מזה. הכלא הוא אף הפחד היומיומי, התהומי, בכל רגע ורגע של שעות היום. בכמה פרקים השזורים בספר כמין ריי פורטאווה מתאר סול'ז'ניצין באירוניה חריפה וחדה-כתער את סטאלין, הכלוא בתוך חומות חדרו ובתוך זכרונו הדועך, תבונתו המתאפ-לת, בדידותו המשתקת, פחדיו וטירופו.

אולם בכך אין הפאראדוקס מתמצה. האסירים בכלא מאורינו הם ה"עילית" של האסירים, מומחים במקצועותיהם שהמשטר כלא אותם בתנאים נוחים כדי לנצל את כישוריהם. הם כלבי-הצייד של המשטר כנגד המהלכים חפשי, וההמצאה שפיתוחה מוטל עליהם מיי-עדת לאפשר את חשיפתם של "איבי המש-

רבים למדי, אולם אחד הלקחים שעשוי קורא זהיר להפיק מתולדות המלחמות הוא שעלול זה להיות לקח מוטעה. "מלחמת-העולם" של יאנג הוא תרומה-בעתה של הוצאת "מערכית". חסרונו של ספר תמציתי, מקיף וטוב על קורות מלחמת-העולם השנייה, כהתמודדות בין צבאות, הור"גש על-ידי הקרא העברי, ויפה שעתה בא חסרון זה על יתקנו.

י. ש.

במדור הראשון

"ספרים אינם נשרפים לעולם", כתב מיכאיל בולגאקוב, סופר מופלא, ב"השטן במוסקבה" שלו, ואילו אלכסנדר סול'ז'ניצין כותב בספרו השני (שעת-הזה תורגם ללשונו בחיפזון ולא בהצלחה יתירה) כי "אי-אפשר לגבור על על-יונותם הרוחנית המזוזה של בני-אדם מסוי-מים". שני אלה-הספרים שאינם נשרפים ועליונותם הרוחנית של בני-אדם-הם כלי-הגשק במאבק נגד הטוטאליטריות הסוביי-טית.

לעתים קרובות נתפסים הקוראים במערב להפריה בחשיבותם הפוליטית הממשית של הספרים המוחים נגד המשטר כיום. הם לכל היותר עדות חותכת לכך שעליונותם של בני-אדם מסוימים באה לידי ביטוי בספרים שאינם נשרפים לעולם. שני הספרים האלה, השונים כל-כך במסיבות חייהם ובמהות יצירתם, בול-גאקוב וסול'ז'ניצין, שייכים בלי ספק לאותם "בני-אדם מסוימים".

אך לא רק בכך מתחיל ומסתיים הדמיון ביי-ניהם. אותם קוראים במערב מבקשים מן ה-סופר הרוסי להיות גלאדיאטור עזי-נפש הנא-בק נגד מפלצות השלטון ומגשים בכך, לכאור-רה, אחת ממטרותיה העיקריות של ספרות. ההגינות מחייבת אותנו לשפוט את טיבה של יצירה ספרותית על-פי טיבה האמנותי ולא על-פי המקום שהיא תופסת במסגרת מאבק

אלכסנדר סול'ז'ניצין: במדור הראשון; תר-גום: ברזניסלבה ואברהם בן-יעקב; הוצאת שיקו, 1970; 569 עמ'.

הוא מצליח לנזק את גיבוריו מסביבתם ולקבוע להם בסיסי קיום משלהם, אשר רק נקודות מעטות יחלשות קושרות אותן עם האגשים האחרים. אחיזה חלשה זו במציאות היום יומיים די בה לתת לדמויותיו של יוסל בירשטיין מרחב־מחיה לחלומות והזיות. ב־שולי החברה הן חיות ומעבר לה, אך אין קיומן ערטילאי כל־עיקר. תודעתן־העצמית אינה מבוססת, וכל אחת מהן יודעת במפורש מניין היא באה ולהיכן היא הולכת.

על גיבורו הראשי, רולידר, בסיפור "נסיעתו הראשונה של רולידר", יודעים אנו מעט מאד. הרי זה מין נע־ונד, הנתפס לאידיאות משובות וכמו מנסה להבקיע בראשו את הקיר; חבר־קיבוץ המשאיר את אשתו במשק ואילו הוא עצמו יושב לו באוסטרליה ביומתו, כדי לגייס יהודים ולא־יהודים שיבואו לארץ ולקיבוץ. אך אין פירושו של דבר שרולידר מתבטל, חלילה; אדרבה: הוא פעיל מאד, ברצינות ובכובד־ראש הוא מחפש "קרבות" לשליחות שנטל על עצמו, והוא משעבד לרעיוניו את כל חייו. יש בו הרבה מדמותו של "מנחם־מנדל", אלא שהלה עמד כביכול בשתי רגליו בעולם המסחר והעסקים ואילו "מנחם־מנדל" זה, שהוא נין ונכד להלו, מכתת רגליו באוסטרליה ומנסה לעשות נפשות ל"אידיאה־פיקס" שלו.

חייו האמיתיים של רולידר הם במרחבי הן חלומות. פגישתו הראשונה והקובעת עם אחיו היא בבית־הקברות, בהלוויה של קופאי ותיק של התיאטרון היהודי. כאן הוא פוגש את מכת־יוני היהודים, שעוזבו את ארץ־ישראל וימיהם מלאים געגועים עזים לארץ. ימיו של רולידר באוסטרליה חולפים בפנישות עם טיפוסים מוזרים, ולאחר שובו לארץ הוא מביא עמו שני ארונות של זוג "יורדים" ואת נכדם המ־אומץ החי, בנוסף לשני "עולים" אחרים. ריר־ליר זה לא האריך ימים בקיבוץ. המלים הראשונות של הסיפור מגלות כבר את מותו: "כשחזר רולידר הביתה לצמיתות, חלה, עלה על מיטתו, הסב את פניו לקיר, בכה קצת ומת".

כל זה ללמדך שחיוו של רולידר היו במקום גלותו, באוסטרליה. בארץ לא נגזרו לו

טר". אנושיותם של האסירים מהגלה במאמץ ציהם להשהות את פיתוח המכשיר ולהציל את הכלואים בבית־הסוהר מן האימה של מחנה־העבודה.

יש להבין כי סילו־ציון כתב את הספר הענק הזה בחיפזון ומתוך בולמוס. חיפזון, כדי שי־יספיק לכתוב את כל אשר ביקש לכתוב לפני שימנעו ממנו את הכתיבה. ובולמוס, כדי ל־הספיק ולהכיל בספר זה הכל־מכל־כל. אפשר שאילו שקד על הספר שנים רבות דוגמת בולגאקוב היה מצמצם את היריעה ומרכז אר־תה. הגודש מקהה לא אחת את הרושם שבי־קש ליצור. אולם בה־בשעה יצרו החיפזון וה־בולמוס יצירת־מופת, שהיא פאנורמה רחבה ומעמיקה הכוללת פרקי הגות, פרקי סאטירה, פרקי ליריקה ועוד, והמעלה, פרק אחר פ־ק, כמעט מודרך אל ראשו של קרחון־הגיהנום הסובייטי, מיגוון רב של דמויות שונות באופי ובמוצא חברתי. במקרה של "במדור הראשון" השתלבו הילת הגבורה האופפת את המחבר ומאבקו האישי עם רמתו האמנותית הגבוהה של הספר וכך ניהה כל־כילו ליצירת־מופת ספרותית החורגת גם הרבה מן התחום הספרותי הצר. הרי זה ספר על עליונותם הרוחנית של מספר בני־אדם ועל מאבקו של האדם נגד חומות ובורות־כלא המצויים סביבו ובתוכו.

ג. ל.

יוסל בירשטיין

יוסל בירשטיין קנה לו את מקומו בספרות אידיש בסיפורי־המעשיות שלו. ייחודו כמ־ספר בא לו מדרך הסיפור האפיינית לו, הממוגת ישן וחדש. מן המעשיות הישנות נטל את "מוסר־ההשכל" ואת ה"ואגר" ה־מיוחד של עיצוב מציאות נפרדת ועצמאית בתוך המציאות הכללית, הממשית. בדרך זו

* יוסל בירשטיין: נסיעתו הראשונה של ריר־ליר ועוד שני סיפורים; תרגום; נסים אלוני וי. בירשטיין (עם שמונה רישומים מאת יוסל ברגנר); ספרית פועלים, 1970; 138 עמ'.